Eugenism și ontologie etnică

Alina BAKO

Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu, Facultatea de Litere și Arte
"Lucian Blaga" University of Sibiu, Faculty of Letters and Arts
Personal e-mail: alinabako@gmail.com

Eugenics and Ethnic Ontology

Historical phenomena related to eugenics, race, building an ideal state based on a racial monotone were sources of research, especially in recent decades, and in Romania for a very short time. Marius Turda book's presents with scientific accuracy, a view of European eugenics, in which Romania has also an important role. The use of the various documents, a part of them unpublished, proves useful for building a unified impressions about the eugenics theories and associations from 1870 to1950. The book analyzes the transfer of scientific instruments in the definition of cultural landmarks and the creation of an ethnic ontology. The completeness depends on the comparative method applied, which give birth to a dense text with information designed to exhaust and clarify this scientific approach.

Keywords: European eugenics, race, Marius Turda, Romania, ethnic ontology

Fenomenele istorice legate de eugenism, ras pură, construirea unui stat ideal bazat pe o monocromie rasială au fost surse de cercetare mai ales în ultimele decenii, iar în România de puțin timp. Cartea istoricului Marius Turda prezintă cu acribie un peisaj european al eugenismului, în care România are un rol important. Marius Turda este profesor la Oxford Brookes University, membru al Societății Regale Britanice a Istoricilor, director al Departamentului Medical Humanities al Oxford Brookes University, unde predă cursuri de Biopolitică, Modernism și eugenism, Istoria biomedicinei, fiind implicat în mai multe proiecte de cercetare. A publicat mai multe studii despre istoria eugenismului în Europa centrală și de sud-est, înființând o rețea internațională de cercetare a istoriei eugenismului şi a rasismului în Europa Centrală, și de Est. În 2014 i-au apărut două cărți în limba engleză, una privind situația Ungariei, *Eugenics and Nation in Early Twentieth Century Hungary* (Editura Palgrave) și *Latin Eugenics in Comparative Perspective* (Editura Bloomsbury) care au beneficiat de recenzii favorabile.

Textul de față, *Eugenism și modernitate. Națiune, rasă și biopolitică în Europa (1870-1950)* din 2014, apărut la editura Polirom, este o traducere făcută de Răzvan Pârâianu a cărții *Modernism and Eugenics*, scrisă în limba engleză și publicată la editura Palgrave Macmillan, cu completări. Folosirea diverselor documente, multe dintre ele inedite, se dovedește utilă pentru construirea unei impresii unitare asupra existenței teoriilor eugeniste și a asociațiilor care le promovau în perioada 1870-1950.

Subiect controversat, eugenismul este lămurit cu argumente convingătoare prin aducerea in discuție a unor momente importante din evoluția socială și politică a țărilor europene cum ar fi Marea Britanie, Germania, Norvegia, Franța, Italia, Spania, Portugalia, Uniunea Sovietică, Cehoslovacia, Ungaria, România, Bulgaria și Grecia, și a modului cum acesta a influențat dezvoltarea ulterioară a statelor naționale. Cercetătorul Marius Turda își propune să elucideze felul în care era definit conceptul de națiune și dacă există o platformă comună pentru „mișcările eugenice de regenerare națională din aceste țări". Este remarcat plusul de valoare pe care studiul țărilor est-europene îl poate aduce la întregirea teoriei privind eugenismul. Identificarea unui specific social și economic local și a unei clase sociale care în Europa de Vest dispăruse,

țărănimea, determină introducerea în acest context european a spațiului cultural românesc, cartea explicând relevanța eugenismului românesc.

Trecând în revistă teorii fundamentale din 1940 cum ar fi cea a lui Gheorghe Banu privind „eugenismul rural" sau recente – cea de „eugenism arhaic", propusă de Irena *Rožman* (2012), autorul demonstrează o tratare exhaustivă a subiectului, cuprinzând deci multiple direcții și viziuni.

Alăturarea celor doi termeni, de eugenism și modernitate se face în contextul redefinirii și restructurării conceptului de „corp colectiv al națiunii". Scopul acestei abordări este clar definit, căci, în viziunea profesorului Marius Turda „eugenismul nu numai că a oferit o nouă interpretare a corpului național și social, dar a influențat și tehnicile de igienă și patologie medicală fără de care națiunile moderne ar fi degenerat și, fiind astfel slăbite biologic și social, ar fi pierdut teritorii și resurse naturale."[1]

Cartea este structurată în patru capitole, fiecare anticipând circulația ideilor culturale la care lua și Romania parte în secolul trecut și explicând „ontologia eugenică a națiunii", evidențiată prin mai multe studii de caz, care fac înțelegerea conceptelor accesibilă mai multor categorii de cititori și din spații culturale diverse. Cultura română este asociată celorlalte latine, făcând astfel cunoscut rolul adiacent pe care l-a avut, în ansamblu, intelectualitatea românească. Conceptul de „specific național"[2] face parte din definiția propusă de eugeniști, chiar în contextul unei generalizări europene. Meritul eugenismului, dacă avem în vedere situația socio-politică de la sfârșitul secolului al XIX-lea, constată autorul, este cel de a fi o „soluție" și un sistem de protecție pentru „trecutul glorios al națiunii de un prezent nesatisfăcător și de a-l transforma într-un viitor mai bun."[3]

Perioada interbelică este caracterizată, scrie Marius Turda, de o „biologizare a identității naționale", iar, spre deosebire de fascism și comunism, eugenismul a „combinat finitudinea biologică a individului uman cu existența eternă a națiunii." Remarcăm grija permanentă pentru definirea termenilor și încadrarea lor în niște limite conceptuale științifice, cu o mare exactitate. Schema de analiză este clar formulată, fiind stabilite niște repere și chei de semnificații.

Cele două obiective propuse încă de la început, cel de a „examina metodologiile prin care corpul uman a fost definit eugenic" și analiza reprezentării în discursul eugenic și biopolitic a „corpului colectiv al națiunii" sunt urmărite și concretizate pe măsură ce discursul evoluează, pătrunzând în examinarea atentă, cu o fundamentare științifică de înaltă ținută, a problemelor menționate anterior.

Primul capitol, intitulat *Etosul științific*, este situat sub semnul unei „polifonii terminologice", pentru că, pornind de la teoria lui Francis Galton, părintele eugenismului, sunt urmărite ecourile și prelucrările pe care eseurile acestuia le-au determinat în statele europene. Problemele importante pe care le ridică profesorul de la Universitatea Oxford Brookes sunt legate de necesitatea și stabilirea unui spectru larg de analiză, ceea ce corespunde unei viziuni globalizante asupra paradigmei științifice a eugenismului. Trecând prin diferite exemple oferite de națiunile europene, susținute de un volum vast de studii teoretice, conceptul de eugenism este văzut drept un „conglomerat de idei sociale, biologice și culturale", care se baza pe „legile științifice ale selecției naturale și ale eredității."[4] Având ca punct de plecare teoriile științifice, pe parcursul evoluției și integrării acestuia în politica de stat, eugenismul își atribuie un rol esențial, cel legat de conservarea trăsăturilor corpului național.

În capitolul *Războiul: singurul igienist al lumii*[5], este acreditată teoria conform căreia prima conflagrație mondială a fost privită din punctul de vedere al eugeniștilor dintr-o dublă perspectivă: cea prin care războiul a contribuit la reducerea populației din Europa, și deci la un proces de igienizare a societății și cea prin care calitatea celor trimiși pe front ducea la o diminuarea a celor cu virtuți și caracteristici fizice puternice. Perioada interbelică face trecerea de la așa numita universalitate a eugenismului, spre o direcționare a acestuia spre constituirea și redefinirea statelor naționale. Eugenismul național propunea un „răspuns al societăților respective la nevoia unor noi fundamente identitare pe care să se dezvolte atât individul, cât și națiunea din care acesta făcea parte."[6] Din acest punct de vedere, concluzia care apare este că „războiul era un instrument pentru producerea unui catharsis colectiv, cel mai mare test al sănătății și moralității rasiale a națiunii și, ca atare, putea fi imaginat ca un educator al spiritului național."[7] Ideea dominantă și subliniată cu acuratețe de autor este cea prin care eugenismul a ajutat și determinat un context ideal pentru formularea și coagularea „ideii renașterii naționale." Accentul se pune deci pe componenta identitară, în contextul fundamentării statelor naționale.

Cel de-al treilea capitol, *Tehnologiile eugenice ale perfecționării naționale,* pune accent pe aspectele practice ale teoriilor conturate până în acel moment. Discuțiile pe care le suscită eugenismul nu rămân în stadiu teoretic, ci capătă un caracter instituționalizat, fiind concretizate prin apariția unor legi în diferite state europene. Din punct de vedere doctrinar, spectrul specialiștilor, la început constituit de medici și biologi, se extinde la alte categorii profesionale. „în principal lideri religioși, experți în științe juridice, antropologi, sociologi și statisticieni." Formele extreme ale eugenismului au dus la fenomene extreme ca rasismul și antisemitismul.

Este interesantă punerea în practică a teoriilor eugeniste, cu atât mai mult cu cât acestea privesc „sinteza statului – națiune." Istoricul Marius Turda identifică ideea forte care se naște din îmbinarea „determinismului ereditar cu revoluția politică modernistă", aceea de salvare a „națiunii din criza de identitate."[8] Aceasta se face prin îndepărtarea celor care aveau o „identitate socială și biologică deteriorată." Numind acest proces „stigmatizare eugenică",

autorul înregistrează diferite exemple și teorii aparținând unor cercetători europeni și subliniază existența paralelă a reconstrucției naționale. „Statul- grădinar", se precizează, este noua construcție a secolului al XX-lea. Introducându-se în această ecuația și componenta religioasă, este citat eugenistul român Ioan Manliu care „încuraja Biserica să se implice activ în transformarea eugenică a societății românești."[9] Sunt menționate scrierile unor eugeniști, cum ar fi profesorul Iuliu Moldovan și Ioan Hațieganu. Prin întâlnirile avute, Secția medicală și biopolitică din cadrul ASTRA a propus mai multe măsuri menite să asigure o mai bună funcționare a societății, înregistrate și publicate în revista Transilvania din 1924. Se precizează că au fost reglementate aspecte privind protecția familiei, a mamei, a copilului, reducerea amestecului interrasial, îmbunătățirea stării de sănătate a populației.

Capitolul al patrulea, „Biopolitică și rasism" propune o lămurire a relației pe care eugenismul a avut-o cu biopolitica, cu nazismul, identitatea rasială. Anii 1930-1940 servesc drept cadru pentru explicarea ideii de perfecționare biologică și „noua viziune de guvernare a societății, numită biopolitică."[10]

Elocvent este studiul citat aparținând eugenistului român Gheorghe Banu, care în 1939 publica *Igiena rasei.* Se pune accent pe circulația ideilor în spațiul european, inclusiv cea de „stat biopolitic, stat văzut ca singura autoritate capabilă de proiecte de anvergură coordonate cu succes în scopul reînnoirii naționale."[11] Acesta este un prilej pentru autor pentru a lămuri convingător ideea de națiune. Astfel, folosește ca exemple teoriile lui Corneliu Zelea Codreanu, a lui Nechifor Crainic și „revoluția sa antropologică", a grecului Ioannis Koumaris, Iordache Făcăoaru sau alții, din alte state europene. În subcapitolul dedicat statului biopolitic, cu multiple argumente științifice și aducând în discuție mai multe texte de specialitate, este acoperită o vastă arie geografică printr-un studiu comparatist eficient. Este menționată și vizita lui Eugen Fischer în Transilvania, în noiembrie 1941 și susținerea conferinței „Rasa ca forță în istorie", la Universitatea din Cluj-Sibiu. Mai multe evenimente din istoria României servesc drept fundal pentru analiza unor opinii, texte, publicații eugeniste din perioada de după 1940. Conceptul de „rasă carpatică" și descrierea indivizilor aparținând acesteia, în viziunea lui Făcăoaru, sunt văzute drept o încercare de a contura o „identitate națională românească."

Concluziile importante ale cărții și contribuția valoroasă ni se pare a fi validate din următoarele puncte de vedere: primul este legat de clarificarea unor concepte cheie care nu pot fi eliminate din perioada temporală precizată și care sunt menite a oferi o viziune de ansamblu asupra fenomenelor istorice și asupra eugenismului, cel de-al doilea privește tratarea și identificarea modului în care știința se raportează la formarea identității individuale și naționale, existența unei interdependențe între evoluția unei societăți și crearea unui ideal uman și statal, pe baza unor concepte care țin de biologie și, implicit de ereditate, cel de-al treilea analizează transferul unor instrumente științifice în definirea unor repere culturale și crearea unei ontologii etnice, iar al patrulea se referă exhaustivitatea ce reiese din metoda comparatistă pe care o aplică autorul, care determină un text dens, cu informații menite a epuiza și clarifica întregul demers științific.

Note:

1. Marius Turda, *Eugenism și modernitate. Națiune, rasă și biopolitică în Europa (1870-1950)* traducere de Răzvan Pârâianu, Iași, Editura Polirom, 2014, p.15
2. George Călinescu, în faimoasa *Istorie a literaturii române de la origini până în prezent*, în capitolul dedicat „Specificului național" definește conceptul și identifică trăsăturile spiritului românesc: „Deşi este foarte firesc ca un popor aşa de unitar şi de vechi să aibă trăsătura lui diferenţială, care se şi intuieşte în latura ei inefabilă, punerea problemei specifice e primită de mulţi cu mare inimiciţie. Cei care ştiu că francezii sunt raţionalişti, germanii idealişti, englezii pragmatici, ruşii mistici, orientalii fatalişti nu vor să admită că sufleteşte, deci şi culturaliceşte, trebuie cu necesitate să ne deosebim unii de alţii." Și „Specificul nu e un dat care se capătă cu vremea, ca să se poată afirma că suntem "pe cale de determinare", el este un cadru congenital." Sau „Specificitatea nu e o notă unică, ci o notă cu precădere. Românii fiind oameni înainte de toate, deci generici, sunt naţionalişti, mistici, raţionalişti, fatalişti şi toate celelalte." p.973-976, București, Editura Minerva, 1988.
3. *Ibidem*, p.16
4. *Ibidem*, p.35.
5. Titlul, ne anunță autorul, este preluat de la Filippo Tommaso Marinetti, creatorul futurismului. Sloganul a apărut în 20 februarie 1909, la punctul 9 din *Manifestul futurismului*, într-un număr din „Figaro" , în original fiind „Nous voulons glorifier la guerre seule hygiène du monde (...). "
6. *Ibidem*, p.15
7. *Ibidem*, p.51.
8. *Ibidem*, p.70.
9. *Ibidem*, p.90.
10. *Ibidem*, p.96.
11. *Ibidem*.102.

Bibliography:

Turda, Marius, *Eugenism și modernitate. Națiune, rasă și biopolitică în Europa (1870-1950)/ Modernism and Eugenics. Nation, race and biopolitics in Europe (1870-1950),* traducere de Răzvan Pârâianu, Iași, Editura Polirom, 2014.

Turda, Marius, *Latin Eugenics in Comparative Perspective,* Bloomsbury, 2014.

Turda, Marius, *Modernism and Eugenics*, London, Palgrave Macmillan, 2010.